

První prokázané hnízdění jeřába popelavého (*Grus grus*) v okrese Svitavy

First case of proven breeding of Common Crane (Grus grus) in district of Svitavy

Jiří MACH

Dimitrova 29, 568 02 Svitavy; e-mail: ma@gy.svitavy.cz

ÚVOD

Jeřáb popelavý (*Grus grus*) má palearktický typ rozšíření. Jižně od souvislého areálu leží několik izolovaných hnízdišť zřejmě reliktního charakteru v jižní Evropě, Malé Asii a Zakavkazí. Evropskou část areálu obývá jeřáb popelavý evropský, *Grus grus grus* (Linnaeus, 1758), asijskou pak jeřáb popelavý sibiřský, *Grus grus lilfordi* (Sharpe, 1894). Rozdíly v morfologii jsou malé. Směrem k východu jsou ptáci světlejší, ale hranice mezi oběma ssp. jsou velmi obtížně stanovitelné (HUDEC & ŠŤASTNÝ 2005).

Areál hnízdního výskytu v Evropě přibližně do poloviny 20. století ustupoval k severu, po roce 1960 se však vrací k jihu. Šíření a zvyšování početnosti ve střední Evropě se projevilo až v období 1990–2000. Současná celoevropská populace čítá necelých 110 000 párů a je označovaná jako zmenšená.

Ptáci hnízdící v Evropě jsou tažní, jejich zimoviště leží v jihozápadním směru na jihu Pyrenejského poloostrova a v severozápadní Africe, na jihovýchodě v Malé Asii, na Blízkém východě až do Súdánu. Hnízdním prostředím jeřába u nás jsou mokřadní území v otevřené i lesní krajině (bažiny, rašelinště, rybníky) vesměs nižších poloh. Většinou jde o rybníky s litorálními porosty, přecházejícími v pole a louky. Přílety na hnízdiště probíhají mezi koncem února a začátkem března. Snášení vajec nastává na přelomu března a dubna (ŠŤASTNÝ *et al.* 2006).

Na území České republiky (ČR) jeřáb popelavý novodobě hnízdí od konce 80. let 20. století, kdy začal osídlovat zejména severní Čechy na Českolipsku a ve Šluknovském výběžku (LUMPE 2005), odkud na počátku 21. století docházelo k šíření hnízdicích jeřábů do dalších oblastí. V letech 2001–2003 se v ČR uvádí 14–29 párů v různém stupni prokazatelnosti hnízdění (ŠŤASTNÝ *et al.* 2006). Těžištěm hnízdní populace jeřábů v naší republice jsou v druhém desetiletí 21. století severní a východní Čechy, další hnízdiště se pak nacházejí v západních nebo jižních Čechách (ČSO & ČZU 2017). Přes trvalé zvyšování počtu hnízdicích párů i expanzi druhu do nových oblastí, je jeřáb v české legislativě stále řazen vyhláškou MŽP k zákonu č. 114/92 Sb. o ochraně přírody a krajiny mezi zvláště chráněné kriticky ohrožené druhy živočichů.

Na území Pardubického kraje bylo první prokázané hnízdění jeřábů zaznamenáno v roce 2005 na Bohdanečském rybníku u Lázní Bohdaneč na Pardubicku (BÁRTA 2006). O rok později došlo k vyhnízdění páru na rybníku Baroch u Hrobic (ČESÁK 2007). V letech 2014–2017 hnízdili jeřábi v této části kraje úspěšně na Bohdanečském rybníku (KADAVA & VRÁNA 2016), na sousedním rybníku Skříň (KADAVA & VRÁNA 2017) a v roce 2018 na blízké lokalitě Truhličky (M. Růžička *in litt.*) Na základě epigamních

projevů v hnízdní době lze za hnízdní lokality na Přeloučsku považovat i Strašovský rybník a Sopřečský rybník (J. Krejčík *in litt.*). V rybníčnaté oblasti na Pardubicku se jeřábi od zimy 2009/2010 (PACLÍK 2012) zdržují celoročně. V zimě 2019/2020 bylo na Pardubicku zjištěno zimování až 74 jedinců (ČSO 2020).

V roce 2015 bylo prokázáno hnízdění v přírodní rezervaci Žernov (T. Bělka *in* ČSO & ČZU 2017) na Holicku (PA). V této oblasti u Horního Jelení došlo k nálezu páru s nevzletným mládětem v témže roce na rybníku Hanzlíkovec, přičemž existuje podezření, že šlo o pár přesídlený z nedaleké lokality Malý Karlov, ležící již v okrese Ústí nad Orlicí (M. Hnízdil *in* ČSO 2020).

Na Vysokomýtsku (UO) lze v povodí řeky Loučné za hnízdní lokalitu označit mokřad Rzovák u obce Dobříkov. Zde se četnost výskytu jeřábů v době hnízdění zvýšila v roce 2017. V následující sezóně 2018 bylo už hnízdění prokázáno pozorováním dvou nevzletných mláďat, pokusy o zahnízdění v letech 2019–2020 nebyly úspěšné (M. Fejfar *in litt.*). Možné hnízdění bylo v období 2001–2003 zaznamenáno i východně od Vysokého Mýta na Netřebském rybníku u Českých Heřmanic (ŠTASTNÝ *et al.* 2006).

Nejpozději v roce 2016 pronikli jeřábi do východočeských částí Českomoravské vrchoviny. V tomto roce proběhlo úspěšné hnízdění na rybníku Velká Kamenice u Trhové Kamenice (CR) v chráněné krajinné oblasti Žďárské vrchy (MÜCKSTEIN 2016) a úspěšné hnízdění zde bylo prokázáno i v roce 2020 (ČSO 2020). Mělo by se jednat o doposud nejvýše položené známé hnízdiště v Pardubickém kraji v nadmořské výšce 530 m n. m. V roce 2020 se pár jeřábů v době hnízdění zdržoval i v oblasti nedaleké obce Vortová (nadmořská výška přes 600 m), u níž se nachází několik pro jeřáby atraktivních mokřadních ploch (ČSO 2020).

V jihovýchodní části Pardubického kraje byli jeřábi v hnízdní době pravidelně zjišťováni od roku 2014 na Novém rybníku u Opatova v okrese Svitavy (F. Jetmar *in litt.*) a na mokřadech v území poldru v obcích Žichlínek a Třebařov v nivě Moravské Sázavy a Lukovského potoka v okrese Ústí nad Orlicí (ČSO & ČZU 2017). K prvnímu prokázanému hnízdění v této oblasti, o kterém informuje tento příspěvek, došlo ale až v roce 2020 na zatopeném poldru u obce Třebařov.

VLASTNÍ POZOROVÁNÍ A DISKUSE

Nová hnízdní lokalita v prostředí zatopeného poldru o velikosti přibližně 3 ha (z toho více než 2 ha tvoří litorální porosty) se nachází na katastrálním území Starého Města, přibližně 8 km severně od Moravské Třebové, v úzké terénní sníženině Moravskotřebovské kotliny (mapovací kvadrát 6166, souřadnice 49°48'41" N, 16°41'55" E, výška 380 m n. m.), ohraničené západně Hřebečovským hřbetem a východně pak Zábřežskou vrchovinou. Ve sníženině se nachází četné vodní plochy. Nejvýznamnější je soustava devíti rybníků u obce Třebařov a velký poldr mezi obcemi Žichlínek a Rychnov na Moravě. Jeřábi se v tomto prostoru počátkem jara vyskytují pravidelně již od roku 2010 (K. Sopoušek *in* ČSO 2020). Již v roce 2019 nasvědčovalo chování páru jeřábů v červenci přítomnosti mláďat, ale jejich výskyt nebyl tento rok potvrzen přímým pozorováním (M. Peitner *in litt.*).

Hnízdění bylo prokázáno poprvé 27. 3. 2020, kdy M. Janoušek a J. Mach našli hnízdo jeřábů se snůškou dvou vajec na počátku inkubace v jedné ze dvou přítokových částí vodní plochy až v 1,5 metru vysokém litorálním porostu, tvořeném především ostricemi a chrsticí rákosovitou (*Phalaris arundinacea* L.). Celá lokalita má velikost přibližně 3 ha, vodní hladina pak tvoří necelou třetinu této rozlohy a samotné hnízdo bylo umístěno do mělké části polderu s vodním sloupcem 30–50 cm. Přítomnost vajec byla potvrzena 19. 4. (M. Peitner *in litt.*) a 22. 4. (J. Mach, K. Sopoušek; obr. 1). Při obou kontrolách byla pořízena fotodokumentace stavu hnízda. Dne 30. 4. jsem pozoroval dvě mláďata, která byla voděna rodiči po okraji litorálu a v přilehlých polích čerstvě osetých kukuřicí a jarní obilovinou (obr. 2). Naposledy zde byla mláďata pozorována 7. 5. (M. Peitner *in litt.*). Při dalších kontrolách v květnu a červnu byli zjištěni pouze 1–3 dospělí jeřábi bez mláďat (M. Peitner, K. Sopoušek *in litt.*).

Důvod ztráty mláďat zůstává nejasný. Přežívání mláďat mohla negativně ovlivnit nízká výška litorálních porostů (přibližně 50 cm) na počátku května s dobrou přehledností hnízdiště pro predátory i květnové přívalové srážky.

Navzdory tomu, že se mláďata z prvního prokázaného hnízdění jeřábů na Svitavsku nedožila vzletnosti, je velmi pravděpodobně, že pokusy o zahnízdění jeřábů bude v tomto regionu přibývat. Napovídá tomu rychlé šíření druhu v Pardubickém kraji, kde bylo v letech 2015–2020 zaznamenáno již minimálně 11 úspěšných hnízdních lokalit.

Obr. 1: Hnízdo jeřába popelavého (*Grus grus*) se snůškou dvou vajec na mokřém polderu u Třebařova na Svitavsku, 22. 4. 2020. Foto: J. Mach.

Fig. 1: Nest of Common Crane (*Grus grus*) containing two eggs in wet polder near Třebařov village, district of Svitavy, 22nd April 2020. Photo by J. Mach.

Obr. 2: Dospělec jeřába popelavého (*Grus grus*) se dvěma mláděty poblíž mokrého polderu u Třebařova, 30. 4. 2020. Foto: J. Mach.

Fig. 2: Adult Common Crane guarding two chicks at wet polder near Třebařov village, district of Svitavy, 30th April 2020. Photo by J. Mach.

SOUHRN

V roce 2020 bylo zjištěno první prokázané hnízdění jeřába popelavého (*Grus grus*) na Svitavsku v zatopeném poldru u obce Třebařov (mapovací kvadrát 6166, nadmořská výška 380 m n. m.), asi 8 km severně od Moravské Třebové. Dne 27. 3. 2020 zde bylo nalezeno hnízdo jeřába se dvěma vejci, v období 30. 4. – 7. 5. 2020 byl na lokalitě pozorován pár vodící dvě mláděta. Při dalších návštěvách již mláděta nebyla zjištěna a velmi pravděpodobně se nedožila vzletnosti.

SUMMARY

*This paper describes first proven breeding case of Common Crane (*Grus grus*) in district of Svitavy (grid no. 6166, altitude 380 m a.s.l.) in 2020. Pair of Common Crane built nest in litoral vegetation at flooded polder near Třebařov village (8 km north of town of Moravská Třebová). Nest containing two eggs was found on 27th March 2020, two chicks were observed on 30th April and 7th May. Soon after, both chicks probably died.*

PODĚKOVÁNÍ

Za rady a připomínky děkuji recenzentovi mého příspěvku a Liboru Prausovi. Za poskytnutí informací, které jsem čerpal pro zpracování rukopisu, pak děkuji Martinu Fejfarovi, Filipu Jetmarovi, Vojtěchu Kodetovi, Janu Krejčíkovi, Miloši Peitnerovi, Milanu Růžičkovi a Kamilu Sopotškoví.

LITERATURA

- BÁRTA F. 2006: První doložené hnízdění jeřába popelavého (*Grus grus*) v novém tisíciletí v Pardubickém kraji. *Panurus* 15: 79–81.
- ČESÁK J. 2007: Výskyt a první hnízdění jeřába popelavého (*Grus grus*) v přírodní rezervaci Baroch v roce 2006. *Panurus* 16: 115–116.
- ČSO 2020: *Birds.cz – pozorování ptáků*. Dostupné na <http://www.birds.cz/avif>. Naposledy navštíveno 9. 7. 2020
- ČSO & ČZU 2017: Průběžné výsledky Atlasu hnízdního rozšíření ptáků ČR 2014–2017. Dostupné na https://birds.cz/avif/atlas_sq_alloc.php. Naposledy navštíveno 9. 7. 2020.
- HUDEC K. & ŠŤASTNÝ K. (eds) 2005: *Fauna ČR, Ptáci 2/I*, Academia, Praha.
- KADAVA L. & VRÁNA J. 2016: Ornitologická pozorování. *Panurus* 25: 77–107.
- KADAVA L. & VRÁNA J. 2017: Ornitologická pozorování. *Panurus* 26: 79–105.
- LUMPE P. 2005: Skupina pro výzkum a ochranu jeřába popelavého v ČR. *Zprávy ČSO* 60: 72–73.
- MÜCKSTEIN P. 2016: Výskyt a první prokázané hnízdění jeřába popelavého (*Grus grus*) v CHKO Žďárské vrchy (Českomoravská vrchovina). *Crex* 35: 84–93.
- PACLÍK M. 2012: Zimování jeřába popelavého (*Grus grus*) na Bohdanečsku. *Panurus* 21: 97–101.
- ŠŤASTNÝ K., BEJČEK V. & HUDEC K. 2006: *Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 2001–2003*. Aventinum, Praha.